

Türk Kültüründe Kurban Kültü ve ‘Misafir Kurbanı’

Hayati YAVUZER*

Araştırma makalesi
Geliş Tarihi / Received: Temmuz / July 2019
Kabul Tarihi / Accepted: Ağustos / August 2019
(Bu makale, itenticate yazılımınca taranmıştır.)

Öz: Kurban kültü, çok eski zamanlardan beri Türk kavimleri arasında önemli bir kültür unsuru olarak yaşayagelmiş, medeniyet dairesi değıştirdiklerinde de yeni kültür çevresine taşınmıştır. Bu kültün, toplum hayatında işlevi devam ettiği sürece yeni içeriklere sahip olarak farklı isimlerle anıldığı görölmektedir. Temelde kutsama ve kutlama eksenli olan kurban kültü, zaman içerisinde dünyevî ve bireysel uygulamalarda saygı, kutlama ve ikram ile yüceltme esaslı başka bir tür olarak karşımıza çıkmakta, tarihî ve yakın döneme ait bazı kaynaklarda izleri sürülebilmektedir. Türkiye’de Güney Anadolu Türkmenleri arasında “misafir kurbanı” olarak isimlendirildiği tespit edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Türk Kültürü, Kurban Kültü, Misafir Kurbanı.*

*Emekli Dr. Öğr. Üyesi, hayatiyavuzer@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8870-2888>

The Cult of Sacrifice and 'Guest Sacrifice' in Turkish Culture

Abstract: Since ancient times, the cult of sacrifice has lived among Turkish tribes as an important cultural element, and when they changed between cultural circles, it has moved to the new cultural environment. As long as it functioned in the life of society, it has adapted new content and has been referred with different names. The sacrificial cult, which is basically the center of consecration and celebration, can also be traced in some historic and recent resources as another kind of ritual to demonstrate respect, to celebrate, and to glorify through offering the worldly and individual applications. Among the Southern Anatolian Turkmen in Turkey, it is known as "guest sacrifice".

Keywords: *Turkish Culture, Sacrifice Cult, Guest Sacrifice.*

Giriş

Türklerin İslamlık öncesi inançları hakkında çeşitli kaynaklarda verilen bilgilerde birtakım çelişkilerin olduğu bilinir. Bu çelişkilerin başında Türklerin eski inançlarının Şamanlık olduğu hususu gelir. Öncelikle 'şaman' kelimesinin Türkçede kullanılmadığını, bu terimin temasta bulunan kavimlerin kültürlerinden geçtiği tespit edilmektedir. Terimin aslının Hint-İran kökenli olduğunu kaydeden İbrahim Kafesoğlu (1986: 287-296), Gök-Tanrı'ya inanan eski Türklerin inançlarındaki Şamanlığın yerinin sınırlı olduğunu belirtir ve geç devirlerde Türkler arasında yayılan şamanlık inancının işlevsel olarak Gök-Tanrı inancını etkilemediğini ifade eder.

Türk toplum hayatında çok eskiden beri 'kurban'ın dinî, sosyal ve folklorik bir yerinin olduğu bilinmektedir. Batılıların, eski Türk dinini 'Şamanizm' olarak değerlendirdikleri ve bu terimin Türkiye'de de belirli bir süre kullanıldığı malumdur. Bu konuda Eliade'nin (1993) çalışmalarının etkili olduğu söylenebilir. Ancak XX. yüzyılın daha başlarında Türklerin eski dininin 'Toyonizm' veya 'Nom' olduğu görüşü Gökalp (1976: 40-41) tarafından ortaya konmuştur. 1960 Sonrası

bir kısım uzman araştırmacıların yayınlarında Türklerin Şamanist olduğu kanaati bilimsel olarak reddedilmiştir. Bu hususta Tanyu (1978: 21) “*Türklerde Şamanlık diye bir ad ve din yoktur*” demektedir. Şamanizm (Şamanlık) terimi yerine *Kamlık* demeyi tercih edenler de vardır (Gömeç, 1998: 38).

Türk boylarındaki birçok uygulamanın eski inanç bakiyelerinin izlerini taşıdıkları sosyo-kültürel bir gerçektir (Esin,1978: 100 vd.). Fakat zamanla eski inanç bakiyelerinin mahiyetlerinde değişmeler olmuş; yeni mahiyetlerle var olmayı sürdürmüşlerdir. Bugünkü Müslüman Türk topluluklarında hayvan kurban etmek, öncelikli olarak İslam dininin bu husustaki kurallarına dayanmaktadır. Bütün kanlı ve kansız kurbanların dinî boyutunun yanı sıra bir *iletişim* boyutunun da olduğu malumdur (Yetkiner, 2017: 329-340).

Kurban Bayramı dışındaki ‘adak/nezir kurbanı’ ve benzeri uygulamalarda Türk kültürünün çok eski çağlardan beri gelen ve yaşayan izlerine günümüzde de rastlamak mümkündür. Türk kültürünün tarihî derinliği ve coğrafi genişliği içinde ‘kurban kültü’ başlı başına bir inceleme konusudur ve bu hususta bazı çalışmalar da yapılmıştır (Bekki,1996:16-28; Erginer, 1997; Yavuzer, 1998: 11-15; Karaoęlan, 2007: 133-149; Aslan, 2017: 51-62).

Biz bu makalemizde, diğer kurbanlarla bağlantılı olarak Türk kültürü coğrafyasındaki ‘misafir kurbanı’ üzerinde duracağız. Türkler, tarihî süreç içinde dinî ve sosyal içerikli toplantılarında daima kurban kesmişlerdir. Günümüzde de bu gelenek farklı amaçlarla sürdürülmektedir. İslamlık öncesi inançları döneminde Türk kavimlerinin ayin ve törenlerini:

- a) Belirli zamanlarda yapılan ayin ve törenler,
- b) Tesadüfi olaylar dolayısıyla yapılan özel ayin ve törenler olmak üzere iki grupta toplamak mümkündür.

Eski Türk imparatorlukları devrinde bu ayinlerin devletin resmî-dinî bayramları olduğu Çin kaynaklarının verdiği bilgiler arasındadır. Bu törenlerde baş yönetici hiç şüphesiz

Türk hakanı idi (İnan, 1986: 97; Tanyu, 1978: 29). Bu tören ve ayinlerin en belli başlı uygulaması ise kanlı kurbanlardı.

Eski Türkler, yılın belli dönemlerinde, savaşlardan ve antlaşmalardan sonra kutsal saydıkları mekânlarda (Tanyu, 1978: 30) kurban keserlerdi. Bir kişinin hakan ilan edilmesi sırasında da kurban kesildiği bilinmektedir (Kafesoğlu, 1997: 295). Ayrıca dağlara, ormanlara, atalar ruhuna, ağaçlara da kurban adandığı, tarihî kaynaklarda geçmektedir.

Türkler Müslümanlığı kabul ettikten sonra da İslamî inançlara uygun olarak kurban kesmeye devam etmişler ve bu arada İslam'ın yasaklamadığı bazı âdetlerini de sürdürmüşlerdir. Hatta Müslümanlık dışında Hristiyanlık ve Museviliği benimsemiş bazı Türkler, eski âdetleri olan kurban kesmeyi dinlerinde olmasa bile devam ettirmektedirler. Hristiyanlıkta âdet olmadığı halde Gagavuz Türklerinin kurban kesip bunu yoksullara dağıttıkları (Tanyu, 1997: 98), asırlardan beri Museviliği benimsemiş olan Karaim Türklerinin gelinlerinin ayakları dibinde koç kurban ettikleri (Tanyu, 1997: 97) bilinen hususlar arasındadır.

Eski Türkler ile bugün eski inançlarını devam ettiren veya karma inançlara sahip bazı Türk boylarındaki kurbanlar kanlı ve kansız kurbanlar olarak iki çeşittir. Kansız kurbanlar genellikle bir hayvanı serbest bırakma (ıdık/ızık) veya birtakım sıvıların (su, şarap, rakı vb.) serpilmesi biçimindeki uygulamalardır. Bu araştırmada, 'ikram' eksenli bir tür olan 'misafir kurbanı' ele alınmıştır. Anadolu Alevîleri 'cem' merkezli kurban törenleri yaparlar ve özelliklerine göre 'görgü kurbanı', 'Muharrem kurbanı', 'düşkün kurbanı' vb. terimlerle ifade ederler (Karaoğlu, 2007:133-149; Aslan, 2017: 51-62).

Misafir kurbanının Türk tarihi ve coğrafyasındaki yaygınlığı hususunda elimizde yeterince belge bulunmamakla birlikte, yine de konuyu ortaya koyacak kadar bazı bilgilere sahip olduğumuzu söyleyebiliriz. Türk kültüründeki *şölen* ve *toy* uygulamalarında ikram için kesilen hayvanların

cinsiyetlerine, fiziksel özelliklerine yapılan vurgular, bu ikramların ardında dinî-mistik bir amacın varlığına da işaretir. Hatta kesilen hayvanların vücut kısımlarının ikramdaki sunuluş sırası ve biçimi bizi arka planda sosyal ve töresel bir içeriğe yönlendirir. Misafir kurbanının toy ve şöenlerin yanı sıra yuğ (ölü aş) törenleriyle de bağlantılı olabileceği düşünülebilir. Sadece ölen kişiye değil, bu tür törenlerde *kutsama ve kutlama*, bir topluluğun katılımıyla gerçekleştiğinden bu törenlere iştirak edenlere de ikram edilmiş oluyor. Bu uygulamaların, ölüm yıldönümlerinde de tekrar edildiği düşünülünce, kuvvetli bir ikram özelliği taşıdığı kolayca anlaşılır.

“Aş (yoğ) töreni ulusların kültür seviyeleriyle mütenasip olur... çok eski devirlerde bile ‘aş töreninin’ muhtelif Bozkır uluslarında çok tekâmül ve inkişaf ettiğini görüyoruz.” (İnan, 1986: 191).

Dede Korkut hikâyelerinde ziyafet amacıyla “attan aygır, deveden buğra, koyundan koç” kesilir (Ergin, 2011: 77-78). Bunların bir çeşit kurban olduğu hayvanların cinsiyetlerinden açıkça anlaşılmaktadır. Çünkü Türkler tarih boyunca genellikle erkek hayvanı kurban olarak tercih etmişler, hatta onun rengine bile özen göstermişlerdir. Hikâyelerde bahsedilen hayvanların üzerinde durduğumuz ‘misafir kurbanı’ ile ilgili oldukları kolayca tahmin edilebilir. Tarihî bazı bilgilerle günümüzdeki bazı tespitler bizi böyle düşünmeye yönlendirir:

XV. yüzyılın başlarında Timur Han’la görüşmeye giden İspanyol elçilik heyetindeki Clavijo, heyetin her gittiği yerde büyük ilgi gördüğünü, zengin sofralar kurulduğunu, Timur ve üst düzey yöneticilerince kendileri için kesilen atların sofraya *başıyla birlikte pişirilerek* getirildiğini kaydetmektedir. (Clavijo, 2016: 106 vd.). İspanyol elçisinin hatıralarında anlattıkları, Türklerdeki misafirperverliğin bir göstergesi olan misafir kurbanından başka bir şey olmasa gerek.

Taşkent’te yaşayan Türk-Kazaklar, Rus istilâsından önce (1865) yılın hangi mevsiminde olursa olsun, gelen misafirlere koyun keserlerdi. (Bacon, [tarihsiz]: 57) Aslında bu âdete

Türklerin yüzyıllar boyu birlikte yaşadıkları bütün bölgelerde, mesela Balkanlarda, bugün de rastlanmakta, ancak kurban terimi kullanılmamaktadır.

Misafir kurbanını bize net bir şekilde anlatan örnek, XX. yüzyılın ilk yarısında Güney Anadolu Türkmenleri arasında derlenmiştir. Görevi icabı Anadolu'yu gezen Ali Rıza Bey, misafir olduğu bir Türkmen evinde, kendisi için kesilen kuzunun başı ve kuyruğunun da kızartılmış, içi doldurulmuş olarak sofraya getirildiğini ve ev sahibi Hacı'nın şu malumatı verdiğini kaydetmektedir:

"Azizim, buna biz misafir kurbanı deriz. Bu kurbanın başı ile kuyruğunu mutlaka misafirin önüne koruz. Misafir için kesilmiş kuzuların başı muhakkak sofrada ve misafirin önünde bulundurulur. Bizim bazen alelade eğlence için yaptığımız seyhana [gezinti] zamanlarında soframızda kurban kesilmeye değer misafir bulunmazsa, baş ve kuyruk evde, kadınlar arasında kalır." (Yalman [Yalkın], 1977: 14-15).

Sonuç

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Türklerde çok eski çağlardan beri dinî kurbanların yanı sıra bir de 'misafir kurbanı' âdeti vardır. Dinî kurban ayin ve törenleri dışında, sadece misafire verilen değeri göstermek, onu memnun etmek, mutlu bir şekilde ayrılmasını sağlamak amacıyla kesilen bu kurban, başı ve kuyruğu ile birlikte pişirilerek sofraya getirilir ve ikram edilir. Ancak, uygulamanın süreğenliğine karşılık, tarihî süreç içinde bunun bir terimle ifade edildiğine rastlanmadığını da ifade etmemiz gerekiyor. Sadece Güney Anadolu Türkmenleri arasında XX. yüzyılın ortalarında varlığını bir terim olarak tespit etmekteyiz. Günümüzde de Anadolu insanı kırsal kesimde değer verdiği misafir için, imkânları müsaitse, hayvan kesmeyi sürdürmektedir. Türk dünyasında yapılacak yeni araştırma ve derlemelerle bu âdetin, belki çeşitli bölgelerde hâlâ yaşamakta olduğu ve başka terimlerle ifade edildiği tespit edilebilir.

Kaynaklar

- Aslan, Y. (2017). Türkistan'dan Tunceli'ye Kurban İnancı, *Milli Folklor*, 9(115): 51-62.
- Bacon, E.E. [tarihsiz]. *Esir Ortaasya*, Çev. Tansu Say, İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.
- Bekki, S. (1996). Türk Mitolojisindeki Kurban, *Akademik Araştırmalar*, 1(3): 16-28, Erzurum.
- Clavijo, R.G. (1993). *Anadolu Orta Asya ve Timur*, Çev. Ömer Rıza Doğrul, Sadeleştiren: Kâmil Doruk, 1. baskı. İstanbul: Ses Yayınları.
- Eliade, M. (1999). *Şamanizm*, Çev. İsmet Birkan, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Ergin, M. (2011). *Dede Korkut Kitabı I*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Esin, E. (1978). *İslamiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslama Giriş*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Erginer, G. (1997). *Kurban- Kurbanın Kökenleri ve Anadolu'da Kurban Ritüelleri*, Ankara: Yapı Kredi Bankası Yayınları.
- Gökalp, Z. (1976). *Türk Medeniyeti Tarihi*, Haz. K. Y. Koprıman -İ. Aka, Ankara.
- Gömeç, S. (1998). Şamanizm ve Eski Türk Dini, *AÜ. Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4: 38-50.
- İnan, A. (1976). *Eski Türk Dini Tarihi*, 1. baskı, Ankara.
- İnan, A. (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm -Materyaller ve Araştırmalar*, 3.baskı, Ankara.
- Kafesoğlu, İ. (1986), *Türk Milli Kültürü*, 4. baskı, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Karaoğlu, H. (2007). Anadolu Türklerinde Kurban: Aleviler Örneği, *Dini Araştırmalar*, 9(27): 133-149.
- Tanyu, H. (1978). *Türklerin Dini Tarihçesi*, 1. baskı, İstanbul: Türk Kültür Yayınları.
- Yalman [Yalkın], A.R. (1977). *Cenupta Türkmen Oymakları I*, Haz. Sabahat Emir, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Yavuzer, H. (1998). Orta Asya Türk Kültüründe Kurban Kültü, *Sazıyla Sözüyle BÖLU, Bilim, Sanat ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 2: 11-15.
- Yetkiner, B.. (2017), Dini Bir Ritüel Olarak Kurban Ritüelinin İletişim İşlevi, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(62): 329-340.